

Teatr tarbiya maskani.

Gadoyev Ulmas Abdullayevich

Samarqand ixtisoslashtirilgan san'at maktabi.

Annotatsiya:Teatr (yunoncha theatron — tomoshagoh) — san'at turi; uning o'ziga xos ifoda vositasi - aktyorning omma oldidagi o'yini jarayonida yuzaga keladigan sahnaviy voqeadir. Teatr san'atida ham boshqa san'atlarda bo'lganidek, xalq hayoti, tarixi, dunyoqarashi aks etib, jamiyat taraqqiyoti, ma'naviyati, madaniyati bilan bog'liq holda o'zgarib, takomillashib boradi.

Kalit so'zlar:Teatr, dramaturgiya, aktyorlik mahorati, tarbiya, musiqa, spektakllar, nutq, rejissyor, ssenografiya, pyesa, san'at, qahramon, sahna.

Teatr asosida og'zaki yoki yozma dramaturgiya yotadi. Teatr sintez san'at bo'lib, jamiyat hayotida, tomoshabinlarning ma'naviy va estetik tarbiyasida muhim o'rin tutadi. Unda dramaturgiya, musiqa, tasviriy san'at, raqs, me'morlik ajralmas birlikni tashkil etadi. Teatrning muhim vositalaridan biri sahna nutqidir. Aktyor qahramonning pyesadagi so'zlarini o'zlashtirib olar ekan, qahramon qiyofasida, holatlarda turib uning nutqiy tavsifini yaratadi, boshqa personajlar bilan muloqotga kirishadi. Sahna nutqi xarakterlarning ochilishida, asar mazmuni, konfliktining yoritilishida muhim o'rin tutadim Sahna asarlarining yaratilishida teatr rassomligi (ssenografiya)ning hissasi katta. Rassom asar mazmuni va rejissyor yechimidan kelib chiqib, dekoratsiya yaratadi. Teatrda musiqaning ham o'rni katta, tomosha turi va janriga bog'liq holda u turli vazifani bajaradi: dramatik spektakllarda yordamchi vosita bo'lsa, operetta, musiqali dramada so'z bilan barobar huquqga ega, opera va baletda esa hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston mustaqil davlat deb e'lon qilingach, o'zbek Teatri hayotida ham yangi davr boshlandi. Istiqlol tufayli milliy merosga tayanib ijod qilish, milliy qadriyatlar, an'analarni tiklashga intilish jiddiy

tuya oldi. Bu davrda o‘zbek Teatrida quyidagi ilg‘or tendensiyalar, ijodiy izlanishlar ko‘zga tashlanadi: birinchidan, Teatrlar repertuarida tarixiy mavzuning salmog‘i oshdi. Buyuk ajdodlarimiz — allomalar, shoirlar, davlat arboblari, lashkarboshilarning hayoti va taraqqiyot uchun kurashini yorituvchi o‘nlab sahna asarlari yaratildi. Sahnalarda sho‘rolar davrida hatto tilga olish man etilgan Bahouddin Naqshband, Hakim at-Termiziy, Imom al-Buxoriy kabi allomalar, "Avesto" kitobi asosida Zardushtiy hayotini yorituvchi sag‘na asarlari vujudga kelib, davrimiz tomoshabinlari ma’naviyatini boyitdi, tarixiy, diniy e’tiqodga nisbatan qarashlarni o‘zgartirdi.[5] Ayniqsa, Amir Temur va temuriylar haqida yaratilgan 20 ga yaqin sahna asarlari ma’naviy va madaniy hayotimizda katta voqea bo‘ldi. Ikkinchidan, zamonaviy o‘zbek Teatrida tasavvuf bilan bog‘liq "Muqabbat sultoni", "Mashrab" (Milliy teatr), "Xitoy malikasining siri" (rus teatri), "Umar Xayyom", "Ato etilgan muhabbat tariqati" (O‘zbekiston yoshlar teatri), "Na falakman, na farishta" (Muqimiy teatri), "Shayh san‘on", "Raqsu samo‘" ("Eski masjid" teatr studiyasi) kabi spektakllar Teatrlarimizning eng murakkab mavzularga dadil qo‘l urayotganlari, yangi manbalarni ochayotganlaridan dalolatdir. Shu yo‘nalishda Alisher Navoiy asarlarini Teatr sahnasida yangicha talqin etish boshlandi. Uchinchidan, jahon va milliy mumtoz dramaturgiya namunalarini zamonaviy talqin va vositalarda sahnalashtirish boshlandi.[6] Navoiy, Shekspir, Molyer, Ayniy, Behbudiy, Fitrat, Qodiriy, Cho‘lpon, Avloniy, G‘afur G‘ulom asarlarining sahnaviy talqinlari shundan guvohlik beradi. To‘rtinchidan, Teatrlarda ilgari qoloqlik belgisi sifatida qarab kelingan etnografiya va folklor manbalari vositalaridan foydalanish butun bir uslubiy yo‘nalish sifatida ko‘zga yaqqol tashlanib, sahna san‘atining milliy o‘ziga xosligini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. "Alpomish" qahramonlik dostoni asosida poytaxt va viloyat Teatrlari sahnalarida yaratilgan 10 ga yaqin spektakllar ham bu yo‘nalishning istiqbolidan nishonadir. Beshinchidan, dramaturgiya va Teatrdagi zamonaviy mavzularda asarlar yaratilib, sahnalashtirish yildan yilga sezilarli tuye olib bormoqda. Zamonaviy mavzular ko‘proq melodrama, komediya,

tragikomediya janrlari doirasida ishlanmoqda. Ayniqsa, maishiyaxloqiy komediyalar Teatrlar repertuaridan keng o‘rin egalladi. Mustaqillik yillarida Farg‘ona, Xiva, Qarshi, Namangan, Termiz shaxarlarida qo‘g‘irchoq Teatrlari ish boshladi. Abbos Bakirov nomidagi jamoatchilik asosida ishlab kelayotgan yoshlar teatri davlat tasarrufiga olinib, Andijon bolalar va yoshlar teatri ga aylantirildi (1990). O‘zbekistonda o‘tkazilgan "Sharq va G‘arb" Teatr san‘ati festivali, "Xumo" xalqaro yoshlar teatrlari festivali, "Navro‘z", "Andijon bahori" respublika Teatr festivallari, Germaniyaning "Ander Rur" teatri bilan "Muloqot" teatri studiyasi hamkorligida tuzilgan "Ipak yo‘li — teatr sayohati" loyihasi asosida o‘tkazilayotgan ikki tomonlama anjumanlar, qo‘g‘irchoq Teatrlari festivallari Teatr san‘atining yangi ijtimoiy sharoitda rivojlanishida muhim rol o‘ynamoqda. O‘zbek teatri jamoalari dunyodagi bir qator mamlakatlarda ijodiy safarda bo‘lib, o‘zbek Teatr san‘ati yutuqlarini namoyish etishdi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998-yil 26 martda e‘lon qilingan "O‘zbekiston teatr san‘atini rivojlantirish to‘g‘risida"gi farmoni va O‘zbekiston Vazirlar Mahkamasining shu asosda qabul qilgan "O‘zbekteatr" ijodiyishlab chiqarish birlashmasi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida"gi qarori Teatr san‘ati strategiyasini belgilab berdi. Shu asosda "O‘zbekteatr" ijodiyishlab chiqarish birlashmasi, uning qoshida "Atrmadad" jamg‘armasi, Teatr ijodkorlari uyushmasi tuzildi. "Teatr" jurnali nashr etila boshladi. Muntazam ravishda turli seminar va festivallar o‘tkazilmoqda. Bizning oldimizda bolalarni to‘g‘ri, obrazli gapirishga, matndagi gap va jumalardagi so‘zlarni bog‘lashga o‘rgatish, bolaning mustaqilligini, e‘tiborini, xotirasini, tasavvurini rivojlantirishga yordam berish, tovushlarni o‘z-o‘zini nazorat qilish funksiyasini shakllantirish; o‘rnatilgan tovushning talaffuzida artikulyatsiyaning to‘g‘riligini nazorat qilish. Bu ishda hamma ishtirok etadi: nutq terapevti, o‘qituvchi, ota-onalar va bolaning o‘zi. Bunday vaziyatda teatr faoliyati bunday bolalarga yordam berishning ajoyib usuli bo‘lib, nutq ustidagi monoton va qiziq bo‘lmagan ish jarayonini hayajonli va qiziqarli o‘yin bilan almashtiradi. Bola uchun o‘yin - bu muloqotning asosiy va tabiiy usuli. Aslini olganda, teatr o‘yin, lekin

nutq bilan boshqariladigan, ta'lim va tarbiya jarayonlariga bo'ysunadigan va u orqali bolalarning turli muammolarini, shu jumladan nutq muammolarini hal qiladigan o'yin. Rolni o'ynab, bola tengdoshlarining diqqat markazida bo'ladi, ular unga xalaqit bermaydilar, unga o'zini bajarish imkoniyatini beradilar - shuning uchun o'ziga ishonch paydo bo'ladi, o'zini o'zi qadrlashi ortadi. U o'zini qiziqtirgan narsani qiladi (o'ynaydi) va bu erdan vazifalar tez va samarali hal qilinadi. Bolalar bog'chasida nutq buzilishlarini tuzatish vositasi sifatida teatr faoliyati professional aktyorlik mahoratini rivojlantirishni nazarda tutmaydi. Asosiy maqsad - bolalar nutqining buzilishini tuzatish uchun sharoit yaratish va ularning nutq nuqsonlarini bartaraf etish uchun motivatsiyasini rivojlantirish. Asosiy maqsaddan kelib chiqib, quyidagi vazifalarni ajratish mumkin:[4]

- bolalar nutqini rivojlantirish va uning buzilishlarini tuzatish; - kommunikativ funktsiya, teatrlashtirilgan tadbirlar va maxsus tashkil etilgan nutq bayramlari-tanlovlari orqali bolaning nutq nuqsonlarini tuzatishga bo'lgan motivatsion intilishlarini rivojlantirish; - bolalarning nutqni tuzatish usullarini tushunishlarini ta'minlash; - kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish, faoliyatni, hissiy va shaxsiy sohani o'zboshimchalik bilan tartibga solish; - estetik qobiliyatlarni rivojlantirish.[3]

Tuzatish guruhlaridagi bolalarning xususiyatlarini, nutqidagi buzilishlarini hisobga olgan holda, bolani teatr faoliyati bilan tanishtirish bosqichma-bosqich, asta-sekin murakkablashishi bilan amalga oshirilishi kerakligi ayon bo'ladi. Bola uchun eng oson yo'li "soya teatri", belgilar bilan elementar manipulyatsiyalarni amalga oshirib, u dinamikani, voqealar ketma-ketligini his qilish imkoniyatini oladi. Keraksiz harakatlar yo'q - faqat nutq. Bu artikulyatsiya, tovushlar va nafas olish bilan ishlash uchun keng imkoniyatlarni ochadi. Va eng muhimi, bolalar stsenariyda o'qituvchi tomonidan taklif qilingan so'zlar va tovushlardan foydalanib, o'z-o'zidan o'ynashni davom ettirmoqdalar. Keyingi teatr turi - "kepka teatri". O'yinchoqlarni bolalar bilan yasash mumkin. Bu faqat bolaning ko'z o'ngida ularning qiymatini oshiradi. "Kepka teatri" da nutq va harakatning sinxronlashuvi mavjud. Nutq hissiy jihatdan ranglanadi

(qayg'uli, quvnoq, g'azablangan, xafa bo'lgan, hayratda qolgan). Keyingi bosqich "plocsuyak tayoq teatri". Katta o'lchamdagi tayyor qo'g'irchoqlar bola ekran ustida harakat qiladi va ayni paytda o'zini ham harakatga keltiradi. Nutq harakatlar bilan bog'liq, intonatsiyalar bilan boyitilgan, bitta stsenariyda birlashtirilgan, bola matni talaffuz qilishda ketma-ketlikni kuzatib, o'zini o'zi boshqaradi. Qo'l mehnati va amaliy mashg'ulotlarda "Tashqi dunyo bilan tanishish" o'quv mavzularini mustahkamlash maqsadida o'rganilayotgan ob'ektlar: qushlar, baliqlar, hasharotlar va hokazolarning planar ko'rinishini yaratamiz. "Arqondagi teatr". Bunday qahramonlar bilan teatrlashtirilgan tomoshalarni o'ynab, bolalar ularning ismlarini, xususiyatlarini, yashash joylarini va boshqalarni osongina eslab qolishadi. Bolaning so'z boyligi tezda boyib boradi, bilimlari mustahkamlanadi va kengaytiriladi. "Hayvonlar" mavzusini o'tishda samarali "niqob". [2] O'z qo'llari bilan tayyorlangan niqobni qo'yib, bolalar ularni spektakllarda va mustaqil faoliyatlarda urishadi. Bolaning nutqi tana harakatlari va murakkab harakatlar bilan to'ldiriladi: xarakter sakraydi, g'azablanadi, xirillaydi, oyog'iga ishqalaydi, orqasini buradi ... "B-ba-bo teatri" dialog nutqini rivojlantirish uchun foydalanish yaxshi. Barmoqlar va nutqning ishi jummalarni qurish bilan birgalikda juda yaxshi natija beradi, bolani monolog va dialoglar o'tkazishga o'rgatadi, estetik va tarbiyaviy muammolarni hal qiladi. Va nihoyat, bolalar uchun eng qiziqarli va eng qiyin "sahna teatri". Bolaning o'zi xarakterga aylanganda: bu undan to'liq konsentratsiyani talab qiladi, u harakat qiladi, yuz ifodalari, plastika, ritm yordamida tasvir yaratadi va shu bilan birga gapiradi. Bolalar yuz mushaklarini qunt bilan mashq qiladigan, to'g'ri nafas olishni, aniq diksiyani, intonatsiyani va artikulyatsiyani shakllantiradigan yuz mashqlarining butun majmuasi. Yodlangan matnlar o'z o'rnida talaffuz qilinadi, tartib-intizomga rioya qilinadi, monolog va dialog nutqi yaxshilanadi. Va bularning barchasi bir vaqtning o'zida sodir bo'ladi. Ish jarayonida spektakllarning matnlari nutq terapevtining talablariga muvofiq tuzatiladi: bolaning imkoniyatlarini hisobga olgan holda so'zlar almashtiriladi, kiritiladi va chiqarib tashlanadi. Bu qiyin, ammo qiziqarli va spektaklda ishtirok etish istagi katta

rag'batlantiruvchi omildir. Sahna syujetini hissiy idrok etishni kuchaytirish uchun manzara ishlatiladi. Bolaning rolga kirishi osonroq, sahnada sodir bo'layotgan voqealarning mohiyatiga kirib borish, uning qahramonining xarakterini his qilish va takrorlash osonroq, agar sahna dizayni yaxshi tanlangan bo'lsa, Personajni manzara orasiga joylashtirish orqali bola personajga osonroq kirib boradi, xayol suradi, ijodiy qobiliyatlari ochiladi. "Deyarli yarating" o'yini bolaga o'zini rejissyor sifatida tasavvur qilishga, spektakl haqidagi individual idrokni ifodalashga yordam beradi. Bola hali ham etarlicha yaxshi chizmaydi va oldindan tanlangan elementlardan manzarani yig'ish oson va qiziqarli, tajriba qilish mumkin bo'ladi. Siz juda kutilmagan echimlarni ko'rishingiz mumkin, chunki bolaning tasavvuri cheksizdir va har bir bola dunyoni stereotiplar bilan yuklanmagan shaklda ko'radi. Bu bilan biz bolaning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiramiz, san'at asarini idrok etish ta'sirini, tasvirlarni idrok etish va etkazish qobiliyatini kuchaytiramiz. [1]

Xulosa: Biz majoziy nutqni rivojlantiramiz, chunki u yaratgan manzarani tasvirlab, bola kengaytirilgan, hissiy jihatdan rangli so'zlar to'plamidan foydalanishi, uni bitta tavsiflovchi hikoyaga bog'lashi kerak. Ammo u haqiqatan ham buni qilishni xohlaydi! Bu biz chaqaloqdan eshitishni istaymiz, faqat o'yin holatiga kiritilgan, u uchun qiziqarli va bolani charchatmaydi. Teatr har bir bola uchun tushunarli, qulay va qiziqarli. Uning yordami bilan bola nutqini ancha tezroq va, eng muhimi, ortiqcha stresssiz ochadi va yaxshilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1. Antipina E. A. Teatr faoliyati bolalar bog'chasi: O'yinlar, mashqlar, stsenariylar. - Moskva TC Sphere, 2006. - 128s.[1]**
- 2. Artemova L.V. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun teatrlashtirilgan o'yinlar. - Moskva Ma'rifat, 1991 yil.[2]**
- 3. Zhoga L. N., Sayapova N. G., Epreeva E. Yu., Rukosueva L. A .. Teatr faoliyati maxsus bolalar bog'chasida nutq buzilishlarini tuzatish vositasi sifatida // nutq terapevti. - 2007. - 4-son. - Bilan. 46-75.[3]**
- 4. Doronova T. N., Doronova E. G. Teatr faoliyatida bolalarning rivojlanishi. - Moskva 1997 yil.[4]**
- 5. Rahmonov M., Hamza (o'zbek davlat akademik drama teatri) tarixi, Toshkent 2000[5]**
- 6. Qodirov M., O'zbek teatri an'analari, Toshkent 1976[6]**